

**Коробова Лілія**  
викладач кафедри соціальної  
педагогіки та історії педагогіки  
Уманського державного  
педагогічного університету  
імені Павла Тичини

## ДИТЯЧИЙ РУХ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

*У статті висвітлюється дитячий рух як наукова категорія, обґрунтовується його сутність та визначається роль у становленні сучасної педагогіки. Автор акцентував увагу на дослідженні дитячого руху з точки зору таких взаємопов'язаних наук, як соціологія, психологія і педагогіка, та визначив його роль у вихованні дитини.*

**Ключові слова:** дитячий рух, соціокинетика, педагогіка дитячого руху.

*В статье освещается детское движение как научная категория, обосновывается его сущность и определяется роль в становлении современной педагогики. Автор акцентировал внимание на исследовании детского движения с точки зрения таких взаимосвязанных наук, как социология, психология и педагогика и определил его роль в воспитании ребенка.*

**Ключевые слова:** детское движение, социокинетика, педагогика детского движения.

*Child's motion as scientific category lights up in the article, his essence is grounded and a role is determined in becoming of modern pedagogics. An author accented attention on research of child's motion from point of such reciprocal sciences, as sociology, psychology and pedagogics, and defined his role in education of child.*

**Key words:** child's motion, sociokinetiks, pedagogics of child's motion.

У вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці, практично за декілька десятиліть, в самостійну область науково-педагогічного знання виокремилася педагогіка дитячого руху – самостійна галузь знання, що вивчає сутність, закономірності, специфічні риси процесу виховання та розвитку особистості в дитячій організації. Її об'єктом виступає дитячий рух як специфічна форма виховання, предметом – процес виховання та розвитку особистості в дитячій організації [2, с. 203].

Ряд дослідників дитячого руху дають пояснення даної соціокультурної соціально-педагогічної категорії. Серед них М.Ф. Басов, С.О. Булдаков,

М.Б. Коваль, Р.А. Литвак, Р.О. Литвак, О.В. Титова, Т.В. Трухачова, які під дитячим рухом розуміють складову частину соціального руху, яка представляє спільні дії дітей і дорослих, що об'єдналися з метою накопичення соціального досвіду, формування ціннісних орієнтації та самореалізації [3, с. 28, 35].

*Метою* статті є висвітлення дитячого руху як наукової категорії, обґрунтування його сутності та визначення ролі у становленні сучасної педагогіки.

Розглядаючи дитячий рух як наукову категорію, дослідимо його з точки зору таких взаємопов'язаних наук як соціологія, психологія і педагогіка. Адже саме ці науки розглядають і досліджують дане поняття окремо під особливим кутом, відповідно до своєї спеціалізації, і кожна з них бачить і трактує його по-своєму.

З точки зору соціології, дитячий рух трактується як вид соціального руху. С.К. Булдаков, розглядаючи дитячий рух як соціальний інститут, визначає його як колективне соціально-психологічне утворення, що розповсюджує у суспільстві погляди на стосунки між суспільством і особистістю у плані таких суспільних функцій:

- створення умов для задоволення інтересів та потреб підлітків;
- регулювання дій членів дитячого руху в межах соціальних стосунків;
- забезпечення інтеграцію прагнень, дій і інтересів індивідів, що беруть участь у дитячому русі [3, с. 92–93].

З точки зору психології в понятті «дитячий рух» відображені психологічні механізми самореалізації особистості, а також психологічні особливості групової взаємодії, що є галуззю психології, в тому числі, соціальної психології. З цих позицій дитячий рух розглядається як:

- психологічне середовище становлення і розвитку особистості підлітка;
- можливість саморозкриття особистості в середовищі, де дитина почуває себе найбільш комфортно;
- здатність задоволення потреб дітей в об'єднанні, можливість самозахисту, самоствердження, самовизначення себе як особистості;
- мала група – соціально-психологічна спільнота, яка має вільно сформовану організаційну структуру, демократичну ієрархію «дорослий – дитина» і активні особистісні соціальні стосунки, що реалізуються в ролях, зміст яких формує взаємостосунки у групі [5, с. 65].

З точки зору педагогіки, а точніше соціальної педагогіки, дитячий рух – це об'єднання дітей (дітей і дорослих), що характеризується соціальною спрямованістю своєї діяльності, певним ступенем розвитку самостійних начал, які в тій чи іншій формі і мірі підлягають цілеспрямованому педагогічному впливу. Дитячий рух вирішує такі завдання:

- залучення дітей до соціального життя, соціальної практики суспільства на відповідному їм рівні;
- адаптація дітей до соціального середовища;

- задоволення їхніх потреб, інтересів і запитів;
- захист прав, достоїнства та інтересів [3, с. 70].

Таким чином, поняття «дитячий рух» багаторівневе і багатоаспектне. Дитячий рух визначається великою кількістю характеристик, структурних компонентів, особливостями організації, метою та завданнями діяльності. Дитячий рух має широкий спектр ціннісних орієнтацій, свою субкультуру. Може мати (а може і не мати) державний або інший офіційний статус. Але обов'язково має свою символіку, атрибутику, ритуали, традиції, норми і правила життя. Специфічною особливістю дитячого руху є участь у ньому дорослих в якості організаторів, учасників, керівників, а також лідерів.

Т.В. Трухачова розглядає дитячий рух у широкому і вузькому розумінні. У широкому – це зародження, становлення і відмирання різноманітних груп, об'єднань, в яких консолідуються діти і дорослі за принципом спільності їхніх особистих і суспільних прагнень. У вузькому – сукупність координованих дій дітей і дорослих, спрямованих на реалізацію певної мети, пов'язаної зі змінами соціальної дійсності або свого статусу в суспільстві [3, с. 63–64].

Дитячий рух – це та частина життєвого простору дітей, яка пов'язана з задоволенням їхніх соціальних потреб (у приналежності, визнанні, досягненні, спілкуванні і розумінні; піклуванні і захисті; різноманітній діяльності), життєвих планів (особистісного росту і розвитку, соціального і професійного самовизначення), з вирішенням життєво важливих проблем (вільного часу, взаєностосунків з однолітками і дорослими) [4].

Досліджуючи дитячий рух, варто виділити основні стратегічні принципи особистісно-орієнтованого виховання в них, такі як:

- принцип гуманізації;
- принцип співробітництва;
- принцип природовідповідності;
- принцип культуровідповідності;
- принцип розвитку.

Усі зазначені вище принципи мають важливе значення для виховання в дитячому русі, але в якості основного стратегічного принципу варто виділити принцип розвитку. Серед тактичних принципів виділяють такі:

- суб'єктності (бути вільним і самостійним у виборі і здійсненні своїх дій);
- затребованості (бути потрібним, бачити себе у вирішенні завдань діяльності);
- успішності (досягати бажаного результату, бути визнаним) [4].

Суб'єктивна роль дитячого руху по відношенню до виховання представлена:

1. інноваційним впливом на практику виховання;
2. реалізацією і народженням нових соціально-педагогічних, психологічних ідей, теорій;
3. оновленням, удосконаленням, демократизацією і гуманізацією методики виховання в цілому, виховної діяльності державних освітніх установ (у тому числі шкіл, позашкільних установ);
4. позитивним впливом на систему підготовки педагогів до виховної діяльності (класної та позакласної) [4].

Реальними суб'єктами виховання в дитячій організації є: дитина – член дитячого руху – суб'єкт педагогічного процесу (виховання); дитячий рух – середовище життєдіяльності дітей і дорослих.

Основні категорії дитячого руху, як зазначає Н.Ф. Басов, випливають з ідеї природної активності дітей, їхнього закономірного прагнення до об'єднання у спільноти однолітків, в яких підліток бачить засіб самозахисту, самовизначення, самоствердження [3, с. 244].

У кінці ХХ століття наука про дитячий рух отримала нову назву – «соціокінетика» – процес отримання (створення) знання про дитячі об'єднання, організації, рухи шляхом спеціально організованого спостереження, на основі емпіричного дослідження, аналізу та обробки отриманих даних, а також шляхом вивчення спеціальної психологічної, педагогічної, юридичної, соціологічної літератури [6, с. 3–4].

Необхідність створення нової науки про соціальний рух в дитячому середовищі вперше обґрунтувала О.В. Титова на конференції Асоціації дослідників дитячого руху в Москві в 1992 році. Вона запропонувала розглядати дитячий рух як особливе соціальне явище, яке реально поєднує світ дитинства і світ дорослих; як специфічну форму участі дітей у суспільному житті, об'єктивно включаючи в себе механізми реалізації громадських прав і свобод дитини; як своєрідний соціально-виховний інститут, що спрямовує процеси соціалізації особистості [5, с. 335].

Сучасні вчені, які працюють в галузі соціокінетики, розглядають дитячий рух як специфічне соціально-педагогічне явище, яке наділене особливим виховним потенціалом, як соціокультурний феномен, що наповнений виховним потенціалом, як частину дитячого середовища, інформаційно-комунікативного, діючого соціального простору дитинства. Виділяють такі розділи науки соціокінетики: методологія науки про дитячий рух, теорія дитячого руху, методика діяльності дитячих об'єднань, історія та історіографія дитячого руху [1].

Педагогіка і соціокінетика – дві взаємопов'язані науки. Педагогічна

наука, розробляючи проблеми соціального виховання, не може не приймати до уваги дитячий рух як виховний інститут, значення якого не можна недооцінювати. Проте виховні можливості, виховний аспект дитячого руху потрапляють до предмету педагогіки, але не вичерпують його. Ця ж частина предмета педагогіки є одночасно і частиною предмета соціокінематики, але теж не вичерпує його. Діяльність дитячого руху містить не тільки виховний аспект. Отже і наука про нього не може бути зведена лише до педагогічних знань, але одночасно і не повинна існувати окремо від них. Сучасна наука про дитячий рух може стати відносно самостійною, цілісною наукою, методологічними джерелами якої будуть виступати педагогіка, психологія, соціологія, політологія, кібернетика, економіка, право. Нова наука про дитячий рух неодмінно повинна мати свою методологію та розвиватися на міждисциплінарній основі [7].

Аналізуючи минуле десятиліття, можемо побачити, що роль дитячого руху в 90-х роках ХХ століття відрізняється від сучасного періоду. То був час змін системи виховання та навчання. Сутність і значення виховного процесу переглядалися, переосмислювалися цінності виховання, змінювалися погляди на роль виховання в системі навчання, встановлювалася нова педагогічна ідеологія. Усі ці зміни відбувалися на основі перетворення психосоціального портрету підлітка пострадянських часів, згідно з якими і повинна була будуватися виховна робота педагогів. У 90-ті роки ХХ століття формувалися нові гілки дитячого руху, які вимагали дослідження, вивчення педагогами механізму їхньої діяльності і впливу на особистість дитини.

Цілком очевидним є той факт, що соціум має властивість змінюватися, розвиватися. Тому змінюються і умови виховної діяльності. Постійний розвиток, постійний неминучий рух уперед виступає основною специфічною характеристикою нашого часу і вимагає від педагогів уміння втілювати в життя відповідний сучасності виховний процес. Причому необхідно враховувати не тільки розвиток суспільства в цілому, але і особистісні якості певної конкретної дитини; визначати зміст колективної діяльності дітей у дитячому русі; виявляти можливі напрямки розвитку особистості дитини.

Сучасна ситуація в дитячому русі, поряд з іншими тенденціями, характеризується і новоутворенням в його педагогічній складовій. Його сутність, на наш погляд, полягає в тому, що над практикою і її науковою підтримкою дитячого руху не «висить» досвід традиційного для суспільних організацій недавнього минулого виховання. А, отже, це стимулює творчий пошук і використання інноваційних підходів до організації життя дітей в межах руху і, відповідно, його впливу на їхній особистісний розвиток. Життя

не стоїть на місці, тому не варто жити минулим, потрібно орієнтуватися на майбутнє.

Щодо тісного зв'язку і залежності від загального стану суспільно-політичного і соціально-економічного життя, то в цьому плані не виникає жодних сумнівів. Тут ні для кого не буде новиною, що на даному етапі розвитку нашої держави значно вагоміший акцент ставиться на суспільно-політичне життя, аніж на соціально-економічне. Дитячому рухові відводиться занадто мало місця і ролі в системі соціальних інститутів. Нажаль наше суспільство ще тільки прагне вийти на європейський рівень життя, і тому дитячому руху в педагогічному процесі поки що не відводиться заслужене місце. Але суспільство розвивається, цінності та погляди змінюються і з кожним роком дослідженню дитячого руху приділяється все більше уваги.

Сучасний дитячий рух – важливий постійний і діючий фактор гуманізації не тільки системи освіти, виховання, але і українського суспільства в цілому; це куточок людської і соціальної захищеності певних груп дітей в умовах різкого соціально-майнового, національного розшарування. Цілком зрозуміло, що педагогам освітніх закладів і органів управління не байдуже, за ким і куди підуть діти, в яких об'єднаннях і організаціях вони будуть задовольняти свої потреби та інтереси. Ось чому так необхідно мати вичерпну інформацію про стан дитячого руху, і на основі неї будувати позитивно направлені стосунки.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів даної проблеми, не висвітлює всієї сукупності наукових знань про дитячий рух як наукову категорію. Подальшого вивчення потребують такі питання, як: проблеми розвитку дитячого руху в українській педагогічній періодиці; розкриття соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні; обґрунтування особливостей та проблем становлення дитячого руху і т.д.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Сім парадоксів виховання. Б.З. Вульфів – М., 1994. – 77 с.
2. Детское движение. Словарь-справочник. [издание 2-е, переработанное и дополненное]. – М. : Ассоциация исследователей детского движения, 2005. – 543 с.
3. Дитячий рух: Словник-довідник / Управління Москви, Ком. сусп. і між регіон. зв'язків. – М. : Мінськ : Асоц. досл. дит. руху, 1998. – 544 с.
4. Кульпедінова М.Є., Ковров В.В. Дитяче суспільне об'єднання як суб'єкт виховання. – М. : Гос. НІІ сім'ї і виховання, 2002. – 70 с.
5. Мальцева Э.А., Костина Н.М. Педагогика детского движения. – Ижевск :

- Издательский дом «Удмуртский университет», 2000. – 516 с.
6. Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде: в 2-х частях / Сост. и ред. : Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М. : Ассоциация исследователей детского движения, 2000. – Ч. I. – 512 с.
  7. Тітова Є.В. Яка наука нам потрібна? / Є.В. Тітова / Точка зору. – Іванове : Робочий край, 1990. – С. 118–126.